

УДК 159.922.761:37.064

Ісаєва Тетяна Петрівна

аспірант кафедри соціальної допомоги та практичної психології

ІСТ ОНУ імені І. І. Мечникова

e-mail: tanja_shtirlitz@mail.ru

ORCID: 0000–0002–8366–0711

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВНЗ
З ЛІВО- ТА ПРАВОПІВКУЛЬНОЮ АСИМЕТРІЄЮ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЇХ АДАПТАЦІЇ У СОЦІУМІ**

В статті розглядаються особливості прояву тривожності у студентів внз з ліво- та правопівкульною асиметрією. Було проведено дослідження, у якому взяли участь студенти вищих навчальних закладів. У дослідженні ми використали комплекс відповідних психодіагностичних методик.

Ключові слова: дослідження, міжпівкульна асиметрія, півкулі, тривожність, студенти, юнацький вік, особистість студента, адаптація.

Постановка проблеми. Проблема асиметрії в сучасному світі має велике значення для адаптації людей з переважанням роботи правої півкулі. В системі сучасного наукового пізнання однією з фундаментальних проблем біології, медицини, педагогіки і психології є феномен асиметрії людини і її вплив на розвиток і процеси адаптації до умов існування, а також особливості прояву тривожності з ліво- та правопівкульною асиметрією.

Міжпівкульна асиметрія — одна з фундаментальних закономірностей організації мозку. Міжпівкульна асиметрія — характеристика розподілу психічних функцій між півкулями лівою і правою: при виконанні одних психічних функцій провідною є півкуля ліва, інших — права.

Німецький анатом Ф. Галль першим висловив припущення про те, що мозок не є однорідною масою і що центри різних функцій можуть бути локалізовані в різних ділянках мозку, На його думку, здатність до мови локалізована в лобних частинах мозку. А форма черепа відображає будову мозкової тканини, що лежить під ним, і особливості розвитку мозку кожної людини можуть бути визначені шляхом ретельного вивчення гульт на його голові.

Науковці вважали Галля шарлатаном, оскільки достовірних підтверджень його теорії не було. Проте основна ідея про те, що різні функції контролюються різними ділянками мозку, знайшла багатьох послідовників.

Одним з першовідкривачів функціональної симетрії мозку є французький вчений Марк Дакс. У 1844 році А. Ваган привернув увагу громадськості, написавши «Трактат про подвійність мозку». «Неузгодженість в роботі двох півкуль веде до божевілля». У 1869 році Дж. Джексон сформулював ідею домінуючої півкулі: «Для найважливіших і найголовніших процесів обов'язково повинна бути одна домінуюча сторона». В рамках проведених

досліджень основна увага приділяється питанням зв'язку міжпівкульної асиметрії з психічними пізнавальними процесами і впливу окремих структур і областей мозку на перебіг цих процесів [10].

Аналіз останніх досліджень. Вивченням асиметрії мозку займалися як вітчизняні (Брагіна Н. М., Доброхотова Т. О., Геодакян В. А., Данілова Н. М., Сергєєв Б. Ф., Ніколаєва О. І.), так й іноземні спеціалісти (Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Л. Грюссер П., Зелке А., Леутин В. П., Спрінгер С., Дейч Г.).

Асиметрична організація мозку простежується на різних рівнях: від молекулярного до поведінкового. Півкулі по-різному обробляють інформацію, що надходить із зовнішнього світу. Ліва півкуля відповідає за аналітичне мислення. Люди з домінуючою лівою півкулею, як правило, раціональні, розважливі і, що називається, не піддаються емоціям. Ліва півкуля — база абстрактного мислення — шукає і знаходить в цьому світі гармонію причин і наслідків. Правопівкульні люди володіють образним мисленням, їм властиво не аналітичне цілісне сприйняття світу. Права півкуля — база образного мислення — охоплює світ явищ у всьому його багатстві та розмаїтті.

На думку С. Л. Рубінштейна, кожна більш-менш яскрава особистість має свій більш-менш яскраво виражений емоційний лад і стиль, свою основну палітру почуттів, в яких вона, переважно, сприймає світ. Б. І. Додонов виділяє особистісні стереотипи емоційного реагування в типових життєвих ситуаціях, які, на його думку, становлять компонент психологічного складу особистості, її характер [4].

Мінливі й неоднозначні відносини функціональної асиметрії мозку з психологічними процесами, функціями і станами вказують на проблему оцінки функціональної асиметрії мозку.

В одному з досліджень психофізіологічних особливостей в осіб з різним профілем функціональної асиметрії мозку було показано, що для праволатерального типу найбільш характерними типами темпераменту є сангвінічний і холеричний, для ліволатерального — холеричний і меланхолійний, для амбідекстрального — флегматичний, для рівнорозподіленого (моторні і сенсорні ознаки рознесені по різних півкулях) — меланхолійний, а для нерівнорозподіленого (моторні та сенсорні функції рознесені по різних півкулях) — флегматичний і меланхолійний. Амбідекстральні типи асиметрії мозку відрізнялися слабкою рухливістю, а праволатеральні — найбільш сильною рухливістю нервової системи.

Індивіди з правою пробою «перехрест рук» мають більш високі «розгальмування», «загальну активність», «товариськість», «дратівливість», а також екстраверсію й емоційну стабільність (тест Г. Айзенка), більш низькі показники тривожності (опитувальник Спілбергера — Ханіна).

Також літературні дані свідчать про те, що лівші емоційно нестабільні, тривожні, мають низький рівень адаптаційних можливостей. Для таких людей особливо важлива емоційна стабільність в сімейних відносинах і шкідлива різка зміна навколишнього оточення.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Студентський період в основному захоплює юнацький вік. У юнаків активно раз-

вивається рефлексія цінностей та сенсу життя, змінюється уява про себе та ставлення до навколишнього світу. Цей вік дуже насичений і високого значення набуває спілкування з однолітками, викладачами, батьками, коханою людиною та інше. Тому виникають ситуації, які є чинниками тривожності, а саме: ситуації, пов'язані з навчальним закладом, ситуації, які впливають на уявлення про себе, ситуації спілкування.

Метою цієї роботи є вивчення особливостей прояву тривожності у студентів вnz з ліво- та правопівкульною асиметрією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вступаючи до вnz, підлітки, зазнають значних труднощів з освоєнням програм учбових дисциплін і активно демонструють асоціальну поведінку. Причиною більшості труднощів навчання підлітків і студентів можна вважати порушення в афективній і комунікативній сферах: підвищена тривожність (особова і ситуативна), фрустрації, знижена здатність встановлювати емоційні тривалі контакти [1; 2]. Тому актуальною проблемою сучасної нейрофізіології, психології і психофізіології є вивчення впливу міжпівкульної асиметрії великого мозку на прояви вищих психічних функцій і соціальних адаптацій.

На думку сучасних психологів і психофізіологів, латералізація функцій головного мозку є однією з умов нормального розвитку здатності до читання і мови. За даними патоанатомії і патофізіології, відсутність латеризації спостерігається у випадках різних аномалій в психічному розвитку, зокрема при шизофренії, хворобі Дауна й аутизмі [3].

Зовнішні прояви асиметрії великого мозку — домінування руки або ноги, ока, вуха — відбивають глибинні природні особливості механізмів психіки і поведінки людини. Зокрема є відображенням схильностей, темпераменту, рухової активності, екстра- або інтроверсії, емоційності, а також тривожності.

Тривожність багато в чому обумовлює поведінку студента. Тривожні студенти, як правило, не користуються загальним визнанням в групі, але і не опиняються в ізоляції, вони частіше входять до числа найменш популярних, оскільки дуже часто не впевнені в собі, замкнуті, нетовариські, або, навпаки, «дуже товариські», настирні, або озлоблені. Також причиною непопулярності є їх безініціативність із-за своєї невпевненості в собі, отже, ці студенти не завжди можуть бути лідерами у взаємовідносинах.

Результатом безініціативності тривожних студентів є те, що у однолітків з'являється прагнення домінувати над ними, що веде до зниження емоційного фону, до тенденції уникати спілкування, виникають внутрішні конфлікти, пов'язані зі сферою спілкування, посилюється невпевненість в собі [11].

Невпевнена, тривожна людина завжди недовірлива, а недовірливість породжує недовіру до інших. Вона побоюється інших, чекає нападу, кепкування, образи, сприяє утворенню реакції психологічного захисту у вигляді агресії, спрямованої на інших. Так само реакція психологічного захисту. Це виражається у відмові від спілкування і уникнення осіб, від яких надходить загроза. Такі студенти, як правило, самотні, замкнуті, ма-

лоактивні. Це, як правило, позначається на успішності учбової діяльності і налагодженні контактів з оточенням.

Переважає правої чи лівої півкулі в асиметрії мозку впливає на емоційну сферу студентів, в тому числі і на прояв тривожності.

Нами було проведено пілотажне дослідження, в якому взяли участь студенти внз. Дослідження було присвячено вивченню особливостей прояву тривожності у студентів внз з ліво- і правопівкульною асиметрією [4].

У дослідженні був використаний комплекс психодіагностичних методик: особистісний опитувальник Айзенка, опитувальник психологічних характеристик темпераменту, методика оцінки тривожності Ч. Спілберге-ра і Ю. Л. Ханіна, опитувальник Леонгарда; оцінка моторної асиметрії: опитувальник Аннет, моторні проби, теплінг-тест; оцінка слухо-мовної асиметрії; оцінка зорової асиметрії: тест Карта з діркою, проба Розенбаха [1; 2; 8].

У дослідженні взяли участь 56 студентів факультету психології 16–17 років 1 курсу.

Результати діагностичних методик показали, що серед студентів 16–17 років у 19 % домінує ліва півкуля, у 21 % домінує права півкуля, у 60 % відсутнє яскраво виражене домінування однієї з півкуль.

Відповідно до прийнятих критеріїв класифікації різних варіантів профілів латеральної організації, що позначають право-ліве співвідношення функцій трьох аналізаторних систем: мануальної, слухової, зорової, що визначаються за схемою «рука — вухо — око», в групі були отримані певні співвідношення різних типів. Так 23 % студентів є «чистими» правшами, їх відрізняє переважання правих функцій над лівими в мануальній, слуховій і зоровій системах; 50 % досліджуваних є праворукими (мають переважання правих функцій за мануальними пробами і різні варіанти домінування вуха й очей); 27 % студентів — амбідекстри, профілі асиметрії яких відображають відносну рівність лівої і правої рук при різних співвідношеннях слухових і зорових функцій, і 1 % складають ліворукі (мають переважання лівих функцій за мануальними пробами і різні варіанти домінування вуха і очей). «Чистих» лівшів, що мають переважання лівих функцій над правими в мануальній, слуховій і зоровій системах, в групі не виявлено.

Таким чином, основну групу досліджуваних становлять праворукі, кількість яких в два рази перевищує кількість за іншими типами.

Аналіз результатів дослідження показав, що студенти «чисті» правші, праворукі і амбідекстри відрізняються один від одного за індивідуально-нейропсихологічними характеристиками.

Виявлена певна залежність особливостей емоційного реагування і показника проби «перехрест рук»: студенти «чисті» правші з правим показником проби «перехрест рук» (домінує лобно-ретикулярна система активації психічної діяльності) емоційно збудливі, мають швидкий темп реакцій, для них характерна середня з тенденцією до низької реактивна і особистісна тривожність. Правші з лівим показником проби «перехрест рук» (домінує лобно-лімбічна система активації психічної діяльності) є емоційно вразливими, мають повільний темп реакцій, характеризуються

високою особистісною тривожністю, мають схильність до підвищеного настрою, дратівливості.

Праворукі юнаки й дівчата з правим показником проби «перехрест рук» — емоційно вразливі, збудливі, їх відрізняє швидкість реакції, висока реактивна тривожність, схильність до підвищеного настрою, дратівливості, коливання настрою. На відміну від них праворукі з лівим показником проби «перехрест рук» є емоційно стійкими, стабільними, врівноваженими, для них характерна низька реактивна і помірна особистісна тривожність.

Досліджувані амбідекстри з домінуванням лівої лобної ділянки — емоційно стійкі, товариські, мають схильність до агресивності і запальності. Вони володіють швидким темпом реакцій, характеризуються середньою реактивною і особистісною тривожністю, мають схильність до коливань настрою. Амбідекстри з домінуванням правої лобної ділянки мають схильність до невротичних реакцій. Вони не відрізняються пластичністю, емоційною врівноваженістю, швидким темпом реакцій. Стримані, можуть контролювати свої почуття, рідко реагують агресивно, характеризуються середньою реактивною і особистісною тривожністю.

Таким чином, тривожність впливає на особистість, створює ворожі умови в середовищі та спілкуванні. Тому виявлення впливу асиметрії на особливості прояву тривожності у студентів можуть допомогти людині уникнути стресогенної ситуації. Або, якщо така ситуація виникла, то при великій її тривалості звести до мінімуму та запобігти виникненню стійкої негативної якості особистості або схильності до різних патологій, забезпечуючи тим самим успішну адаптацію.

Студенти з певними типами ФАМ мають різні індивідуально-психологічні особливості (в плані проявів емоційності), і відповідно, профіль латеральної організації мозку в них є одним з параметрів, що визначають індивідуальні стилі емоційного реагування. В ході нашої роботи були виявлені індивідуальні стилі емоційного реагування у юнаків і дівчат, переважно характерні для «чистих» правшів, праворуких і амбідекстрів, з різними показниками функціонального домінування лобових часток.

Результати дослідження мають практичну значимість для вирішення завдань профорієнтації та профвідбору, для успішної організації різних видів діяльності і навчання, в клінічній психології при аналізі індивідуальних особливостей емоційної складової внутрішньої картини хвороби. А також на цій підставі можна формувати критерії адаптивності до когнітивної діяльності.

Отримані критерії та методи оцінки асиметрії можна використовувати у школах та інших навчальних закладах при застосуванні корекційних заходів для дітей з високими показниками тривожності, а також з метою додаткової оцінки готовності дітей до навчання в вnz.

Результати дослідження можна використовувати викладачам для підвищення ефективності навчання, і самими студентами з метою підвищення своєї працездатності, розумового і творчого потенціалу, толерантності до емоційного стресу.

Знання про особливості міжпівкульної асиметрії допоможуть в міжособистісних відносинах (в особливостях прояву агресивності, напруженості, тривожності) амбідекстрів, праворуких, ліворуких людей в юнацькому віці. Проведене діагностичне дослідження має велике значення для визначення напрямку корекційної програми, спрямованої на розвиток міжособистісних комунікацій у людей з ліво- та правопівкульною асиметрією.

Список використаних джерел та літератури

1. Айзенк Г. Ю. Психологические теории тревожности: учебник для вузов / Ганс Юрген Айзенк. — СПб.: Питер, 2001. — 247 с.
2. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика / Леонид Фокич Бурлачук. — СПб.: Питер, 2006. — 351 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. — СПб.: Питер, 2001. — 720 с.
4. Габдреева Г. Ш. Практикум по психологии состояний / Г. Ш. Габдреева, А. О. Прохоров. — М.: Речь, 2004. — 480 с.
5. Гуревич К. М. Психологическая диагностика / Константин Маркович Гуревич, Елена Михайловна Борисова. — М., 1997. — 304 с.
6. Данилова Н. Н. Психофизиология: учебник для вузов / Нина Николаевна Данилова. — М.: Аспект Пресс, 2008. — 373 с.
7. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов: учебник / Олег Юрьевич Ермолаев. — М.: Флинта, 2002. — 336 с.
8. Карелин А. А. Большая энциклопедия психологических тестов / Александр Александрович Карелин. — М.: Эксмо, 2007. — 416 с.
9. Немов Р. С. Психодиагностика: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. Кн. 3 / Роберт Семенович Немов. — М.: Гуманит, 2001. — 640 с.
10. Столин В. В. Общая психодиагностика / Столин Владимир Викторович, Бодалев Алексей Александрович. — СПб.: Речь, 2000. — 250 с.

REFERENCES

1. Eysenck, H. J. (2001). *Psikhologicheskie teorii trevozhnosti* [Psychological Theories of Anxiety]. SPb: Piter [in Russian].
2. Burlachuk L. F. (2006). *Psikhodiagnostika* [Psychological Diagnostics]. Piter. [in Russian].
3. Burlachuk L. F., Morozov S. M. (2001). *Slovar-spravochnik po psikhodiagnostike* [Dictionary-Directory on Psychological Diagnostics]. SPb.: Piter.
4. Gabdreeva G. Sh., Prokhorov A. O. (2004). *Praktikum po psikhologii sostoyaniy* [Workshop on the Psychology of States]. Moskva: Rech.
5. Gurevich K. M., Borisova E. M. (1997). *Psikhologicheskaya diagnostika* [Psychological Diagnostics]. Moskva: Rech.
6. Danilova N. N. (2008). *Psikhofiziologiya* [Psychophysiology]. Moskva: Aspekt Press.
7. Ermolaev O. Yu. (2002). *Matematicheskaya statistika dlya psikhologov* [Mathematical Statistics for Psychologists]. Moskva: Flinta.
8. Karelin A. A. (2007). *Bolshaya entsiklopediya psikhologicheskikh testov* [Big Encyclopedia of Psychological Tests] Moskva: Eksmo.
9. Nemov R. S. (2001). *Psikhodiagnostika* [Psychological Diagnostics]. Moskva: Gumanit.
10. Stolin V. V., Bodalev A. A. (2000). *Obshchaya psikhodiagnostika* [General Psychological Diagnostics]. SPb: Rech.

Ісаєва Т. П.

аспірант кафедри соціальної допомоги та практичної психології ІІПО ОНУ
імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВНЗ З ЛІВО- ТА ПРАВОПІВКУЛЬНОЮ АСИМЕТРІЄЮ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ У СОЦІУМІ

Резюме

В статті розглядаються особливості прояву тривожності у студентів внз з ліво- та правопівкульною асиметрією. Було проведено дослідження, у якому прийняли участь студенти вищих навчальних закладів. У дослідженні ми використали комплекс відповідних психодіагностичних методик.

Ключові слова: дослідження, міжпівкульна асиметрія, півкулі, тривожність, студенти, юнацький вік, особистість студента, адаптація.

Isaeva T. P.

first graduate student of Department of a Social Help and Practical Psycholog,
Institute of Innovative and Postgraduate Education (IPE) of Odessa
I. I. Mechnikov National University

FEATURES OF ANXIETY IN UNIVERSITY STUDENTS WITH THE LEFT AND RIGHT BRAIN HEMISPHERE ASYMMETRY AND THEIR ADAPTATION IN THE SOCIETY

Abstract

The issue of asymmetry in the modern world is important for the adaptation of people with the right brain hemisphere predominance.

In the system of modern scientific knowledge the phenomenon of asymmetry in a human body and its impact on a person's development and adjustment to the environment is one of the fundamental issues in biology, medicine, pedagogy and psychology. For example, it was found that anxiety in people with left and right brain hemisphere predominance has certain specific features.

The aim of my work was to study the features of anxiety in university students with left and right brain hemisphere prevalence.

The following tasks were formulated to reach this aim:

1. To study the dynamics of functional brain asymmetry in 16 -17 year old students.
2. To identify the specific features of functional brain asymmetry in university students.
3. To identify the features of anxiety in students with left and right brain hemisphere prevalence.

This theme is relevant because there are very few studies on the connection between the specific features of anxiety and brain hemisphere asymmetry. In addition, theoretical and practical results of the existing works in this field contain much ambiguity and contradictions.

This study involved 56 first grade psychology students in the age of 16 to 17 years.

The analysis of the obtained results showed that «entirely» right-handed, right-handed and ambidexter students differed in their individual neuropsychological characteristics.

Students with certain types of functional brain asymmetry have different individual psychological characteristics (in terms of emotions display), and accordingly, the lateral profile of the brain in them is one of the parameters that determine individual styles of emotional response. In the course of our work we identified individual styles of emotional responses in boys and girls, mostly typical for «entirely» right-handed, right-handed and ambidexter people with different rates of functional dominance of the frontal lobes.

The results of this study have practical significance for vocational counseling and professional selection, as well as successful organization of various activities and training. They are also important in clinical psychology, where they can help to analyze individual characteristics of the emotional component in the internal picture of a disease.

Key words: study, interhemispheric asymmetry, hemisphere, anxiety, students, young age, the personality of a student, adaptation.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2016